

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๖

ความจำกับความจริง

โดยไม่อ้างกาลอ้างเวลาสถานที่ใด ๆ ทั้งสิ้น การที่จะรู้ธรรมเห็นธรรมว่ามีอยู่ตลอดอนันตกาลนั้น ต้องดำเนินตามหลักศาสนธรรมฝ่ายเหตุที่ท่านชี้แนะแนวทางเอาไว้ ซึ่งเป็นอุบายวิธีหรือทางดำเนินสติ ร้อน ๆ เช่นเดียวกันกับธรรมที่มีอยู่ ศาสนธรรมที่แสดงนี้เป็นกิริยาแห่งธรรม ไม่ใช่ธรรมอย่างแท้จริงที่ผู้ปฏิบัติจะพึงรู้เห็นด้วยสมุทฺติญาณ อันเนื่องมาจากการปฏิบัติดำเนินตามแนวแห่งสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้วในทางเหตุ ผลก็แสดงไว้ชอบแล้วเช่นเดียวกัน จะพึงได้รับประจักษ์โดยไม่สงสัย

ใจเราเคยทรงไว้แต่สิ่งสกปรกโสภณทั้งหลาย จนไม่อาจคำนวณได้ว่ากี่ปีกี่เดือนกี่กัปก็กัลป์ เรียกว่าไม่มีเงื่อนต้นเงื่อนปลาย นานถึงขนาดนั้น จิตดวงนี้ทรงไว้ซึ่งอย่างน้อยเชื่อแห่งวิญญูะ มากกว่านั้นก็เต็มไปหมดในคำที่ว่ากิเลส สิ่งที่ทำให้จิตอยู่เป็นปกติสุขไม่ได้ ต้องกวัดต้องแกว่งสายโน้นสายนี้ ดิ้นรนกระวนกระวายอยู่ด้วยความอยากไม่มีเวลาพักตัวได้เลย นอกจากเวลาหลับเท่านั้น

จิตของสัตว์โลกบรรจุสิ่งที่กล่าวไว้นี้เต็มด้วยกัน ไม่มีใครจะบกพร่องกว่ากันเลย เพราะฉะนั้นคำว่าทุกข์ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากสิ่งเหล่านี้ผลิดขึ้นมาจึงไม่เลือกชาติ จะเป็นชาติมนุษย์ชาติสัตว์ชาติใดก็ตาม ทุกชั้นวรรณะจำต้องยอมรับสิ่งที่ธรรมชาตินี้ผลิดขึ้นจากใจของตนนั้นแลมากนัก จะสุขจะทุกข์มากนักเพียงไรก็จำต้องยอมรับ เพราะไม่มีอะไรจะมาผลัดเปลี่ยนให้มีรมีชาติหรือมีการกระทำต่างจากนี้

เราทั้งหลายบวชมาในพุทธศาสนา ตั้งแต่เริ่มเกิดมาพบกับพุทธศาสนาก็จัดว่าเป็นลาภอันหนึ่งแล้ว เพราะชาตินมนุษย์นี้เป็นชาติที่เหมาะสมอย่างยิ่งกับศาสนธรรมทั้งหลาย นอกจากนั้นยังได้มาบวชในพระพุทฺธศาสนา ท่านผู้ต้องการทรงมรรคทรงผลเปลี่ยนจากสภาพแห่งการทรงกิเลสแบกหามกิเลสทั้งหลายด้วยใจของตนเอง ก็พึงดำเนินตามหลักศาสนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้วนี้ด้วยความถูกต้องแม่นยำ ในขณะที่เดียวกันพึงระวังเสมอว่า สิ่งที่เป็นข้าศึกของธรรมและเป็นข้าศึกของใจเรานั้นมีความคล่องตัวมาก เพราะเคยอยู่บนหัวใจ เคยมีอำนาจครอบครองใจมาเป็นเวลานานแล้ว จะขัดจะขวางจะกีดกันให้กำลังวังชาทุกด้านที่จะเป็นไปเพื่ออรรถเพื่อธรรมนั้น ด้อยลงไปหรือล้มเหลวไปได้ นี่เป็นสิ่งที่ควรระวังเสมอ

พยายามตัดแปลงใจของตนให้ได้รับรสชาติแห่งธรรมด้วยการปฏิบัติ ดังครั้งพุทธกาลท่านที่ทรงอรรถทรงธรรม นับแต่พระพุทธเจ้าลงมาจนถึงสาวกองค์สุดท้ายนี้

เป็นผู้ทรงธรรมอย่างเด่นชัด คือทรงมรรคผลนิพพานเต็มพระทัยและเต็มใจ ท่านที่ทรงมรรคผลนิพพานอย่างเต็มพระทัยและเต็มใจนั้น ท่านทรงด้วยวิธีการอันใด องค์ศาสนาของเราทรงประกาศสอนไว้ทุกแห่งทุกมุม ในบรรดาอุบายที่ทรงรู้ทรงเห็น ที่ทรงเคยดำเนินมาจนได้ผลเป็นที่พอพระทัย นำออกมาสั่งสอนสัตว์โลกอย่างกระจ่างแจ้งชัดเจน ไม่มีข้อใดลึกลับและไม่มีที่น่าสงสัย จึงเรียกว่า สุวักขาโต ภควตา ธมฺโม ตรัสไว้ชอบแล้วทุกแห่งทุกมุมในบรรดาธรรมอันเป็นความชอบ ไม่ผิดเพี้ยนแม้แต่น้อย

ผู้ปฏิบัติมีนักบวชเป็นสำคัญซึ่งมีหน้าที่อันเดียวกันเท่านั้น กิจกรรมงานอื่นใด โลกที่เขามีศรัทธาใจบุญอยู่แล้วเขาช่วยสนับสนุนเสียจนได้ห้ามเอาไว้ เพราะจะทำให้เสื่อมตัวและการปฏิบัติเนิ่นช้าด้วยปัจจัยทั้งสี่ คือ จีวร ภัณฑาหาร การบริโภคน้ำ เครื่องนุ่งห่มใช้สอย ที่อยู่ที่อาศัย ยาแก้โรคแก้ภัย มิไม่อดไม่อัน เป็นมาจากศรัทธาญาติโยมสนับสนุน เขาพอใจอยู่แล้ว แม้เขาทำไม่ได้ อย่างนักบวช สิ่งใดที่อยู่ในวิสัยของเขาชาวพุทธเราพร้อมอยู่แล้ว เราผู้เป็นพระซึ่งออกแนวรบเพื่อจบพรหมจรรย์ทรงไว้ซึ่งมรรคผลนิพพาน จึงไม่มีอะไรบกพร่องในบรรดาเครื่องสนับสนุน

ที่ขาดอยู่เวลานี้เฉพาะอย่างยิ่งก็คือศรัทธา แม้เชื่อมรรคผลนิพพานว่าเป็นของมีตามหลักธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้แล้ว แต่ก็ยังไม่เชื่อตัวเองได้ วิริยะ ท่านสอนไว้แล้วอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่การกระทำของเราให้เป็นไปตามนั้นมันด้อย สติยั้งแล้วตั้งได้สักครู่หนึ่งก็เผลอไปเสียเป็นชั่วโมง ตั้งได้ครู่เดียวเผลอไปได้เป็นชั่วโมง ๆ นี่สิ่งที่ย่อหย่อนอ่อนกำลัง สมาธิแม้จะยังไม่ได้องค์สมาธิคือความตั้งมั่นแห่งใจ แต่ควรจะได้สมาธิคือการกระทำด้วยความระมัดระวัง ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความเอาจริงเอาจัง เรียกว่าเป็นหลักมั่นคงต่อการกระทำก็ด้อย ยิ่งปัญญาด้วยแล้วไม่มีวิเวกบ้างเลย

อันปัญญาที่ใช้ในโลกในสงสารนี้เข้ากับปัญญาที่จะแก้กิเลสไม่ได้ จึงเรียกว่าไม่มีปัญญาก็ได้ตามหลักธรรม ปัญญาทางโลกทางสงสารมีได้ด้วยกันทั้งนั้นมนุษย์เรา ยิ่งเรียนมากก็ยิ่งมีความฉลาดมากไปตามโลกียวิสัย แต่ปัญญาที่เป็นด้านธรรมะซึ่งจะถอดถอนตัวข้าศึกอันเป็นเรื่องเหมาะสมต่อกันอย่างยิ่ง ไม่เกิดไม่มีภายในใจของเรา นี้แหละที่ว่าพวกเราด้อย ด้อยที่ตรงนี้

คือสรุปความลงมาก็ได้แก่พละ ๕ นี้ด้อย เพราะธรรมทั้งหลายที่จะปรากฏขึ้นนับแต่ธรรมขั้นพื้น ๆ จนกระทั่งถึงธรรมอันสูงสุดหลุดพ้น จะไม่นอกเหนือไปจากพลธรรมทั้งห้านี้เลย ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา

อ้าว เราต้องการเป็นผู้ทรงมรรคทรงผลดังศาสดาองค์เอกและสาวกอรหันต์ทั้งหลายท่านทรง จงเป็นผู้หนักแน่นในข้อวัตรปฏิบัติตามแนวทางแห่งธรรมแห่งวินัยที่ประทานไว้แล้วอย่างใด อย่าเสียดายสิ่งใดมากกว่าหลักธรรมหลักวินัย มากกว่า

การประพฤติปฏิบัติตนด้วยความเข้มแข็งตามหลักธรรมหลักวินัย ชีวิตจิตใจของเราทั้งหมดให้ห่อหุ้มไปเพื่อมรรคผลนิพพาน เพื่อความหลุดพ้น

อย่ามีความชินชากับสิ่งใดบรรดาที่เคยสัมผัสสัมผัสมาแล้ว ผลที่ได้รับก็ดังที่เคยเป็นมาแล้วนั้น ไม่มีอะไรแปลกต่างจากใคร เพราะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีเหมือนกันในสามัญชนทั่ว ๆ ไป ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสนั้น ๆ จะมีในลักษณะเดียวกัน นี้เราก็เคยผ่านมามากแล้ว จึงควรละสิ่งเหล่านั้นไม่เสียดาย ไม่เป็นอารมณ์ แล้วเปลี่ยนความรู้สึกหมุนตัวเข้าสู่อรรถสู่ธรรมสู่ข้อปฏิบัติ มีเท่าไรความรู้สึกนึกคิดให้น้อมเข้าเพื่อการบำเพ็ญหรือเพื่อความเพียร อันเป็นการถอดถอนสิ่งที่เป็นข้าศึกฝังจมอยู่ภายในใจนั้นออกได้ด้วยความเพียรโดยวิธีต่าง ๆ ผู้นี้แลเป็นผู้จะทรงมรรคทรงผล ตั้งแต่ต้นจนสุดยอดแห่งธรรมที่ท่านกล่าวไว้

พระพุทธเจ้ากล่าวไว้กับกิเลสนั้นเป็นอย่างไร ใจของเราเป็นใจที่เต็มไปด้วยกิเลสอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงเชื่อได้ง่ายในอุบายวิธีการเสียมสอนของกิเลส และไม่ว่าจะสัมผัสสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ครุ่นคิดให้เป็นธรรมารมณ์ทางใจ เป็นสิ่งที่ชอบเป็นสิ่งที่อ้อยอิ่ง เป็นสิ่งที่ไม่มีความจิตจางได้เลย ติดพันกันได้ทั้งวันทั้งคืนยืงเดินนั่งนอนไม่มีคำว่าอึดพอแล้ว นี่คือการติดเพราะอำนาจความกระชิบกระชาบ เราจะเรียกว่าคำพูดของกิเลสเสียมสอนเราก็ได้ เมื่อเทียบกับคำพูดของพระพุทธเจ้าว่า กิเลสสั่งสอนโลก ธรรมของพระพุทธเจ้าสั่งสอนโลก มีน้ำหนักต่างกันอย่างไรในความรู้สึกของเรา

ในขณะที่จิตยังมีความหนาแน่นไปด้วยเรื่องของกิเลสภายในใจอยู่แล้ว อะไรกระดิกออกมาจะต้องเชื่อ และจะต้องเป็นเรื่องของกิเลสทั้งหมดและเชื่อตะไปเลย โดยไม่มีความสำนึกเลยว่านี่เป็นความผิดหรือความถูก เพราะเคยชินอย่างนั้นมานานแสนนาน เนื่องจากไม่มีสิ่งใดที่เข้าแทรกเข้าซ้อนเข้าเป็นคู่แข่ง เข้าเป็นคู่แข่งเคียง แม้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามตำรับตำราที่เห็นเป็นเรื่องธรรมดาไปเสีย คำว่าเรื่องธรรมดานี้ก็เป็นเรื่องของกิเลส ไม่ใช่เรื่องธรรมดาของธรรม จึงทำให้เชื่อยากระหว่างคำพูดของพระพุทธเจ้ากับคำพูดของกิเลส ระหว่างการอบรมสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากับการเสียมสอนของกิเลส ใจจึงมักไหลลงสู่ทางกิเลสเสมอ หรือไหลลงอยู่ตลอดเวลา ในเบื้องต้นจิตย่อมเป็นเช่นนี้ด้วยกัน ด้วยเหตุนี้การประพฤติปฏิบัติจึงล้มลุกคลุกคลาน

แต่เมื่อได้ทำความอุตสาหะพยายามอยู่โดยสม่ำเสมอ และได้ยินได้ฟังอรรถธรรมจากครูจากอาจารย์ที่ท่านสอนด้วยความถูกต้องแม่นยำ ธรรมย่อมจะซึมซาบเข้าภายในใจวันละเล็กละน้อย ตัวเองก็ดำเนินปฏิบัติ การฟังธรรมก็เข้าสู่ใจอยู่โดยสม่ำเสมอ ใจย่อมซึมซาบกับธรรมเข้าไปโดยลำดับ จนกระทั่งคำว่าผลคือสมาธิใน

เบื้องต้น ได้แก่ความเยือกเย็น ความสงบใจ ได้ปรากฏขึ้นที่ตัวของเรา นี่เป็นภาคพื้น พอผลได้ปรากฏขึ้นย่อมจะเป็นคู่เทียบเคียงกันได้ กับผลที่กิเลสผลิตขึ้นมาให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนอย่างไรบ้าง ระหว่างความสงบกับความฟุ้งซ่านที่เคยเป็นมานาน แม้ความสงบจะเกิดขึ้นเพียงขณะเดียวเท่านั้นก็เป็นสิ่งที่สะตูดใจอยู่มาก

ด้วยเหตุที่ว่าธรรมนั้นแม้จะมีจำนวนน้อย แต่ก็มีฤทธาศักดานุภาพมากพอที่จะให้ลืมไม่ได้ จะปรากฏเพียงขณะหรือเวลาเดียวก็ตาม ยังสามารถจะยึดจิตใจหรือดึงดูจิตใจให้เกิดความความระลึกเสียดายอยู่เป็นเวลานาน และยังได้ประพฤติปฏิบัติตนด้วยความอุตสาหะพยายาม เพราะอาศัยผลที่ปรากฏขึ้นแล้วเป็นเชื้อหรือเป็นแม่เหล็กเครื่องดึงดูด ก็ยิ่งจะเพิ่มกำลังขึ้นโดยลำดับลำดับ

คำว่าสมาธิที่ว่าเป็นภาคพื้น ก็กลายเป็นสมาธิที่ละเอียดแนบแน่นเข้าไป ความสงบละเอียดเพียงไร ความสุขความสบาย ความแปลกประหลาดความอัศจรรย์แห่งธรรมซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นจากการปฏิบัติของเรา ก็ยิ่งเด่นชัดขึ้นภายในใจ นี่ธรรมได้เริ่มเข้าสู่ใจบ้างแล้วแม้เป็นขั้นสมาธิก็ยังดี ศรัทธา วิริยะ สติ จะค่อยตามกันมาเรื่อย ๆ คือ ศรัทธา เชื่อในความเป็นของตน ไม่ได้เชื่อเพียงอยู่ในตำรับตำราเท่านั้น อันนั้นเชื่อด้วยความคาดคะเน ส่วนเชื่อด้วยความรู้ความเห็นของตนนี้เชื่อประจักษ์ใจ เมื่อความเชื่อประจักษ์ใจปรากฏขึ้น ความเพียรยิ่งเข้มแข็ง สติก็ตั้งได้เป็นลำดับลำดับ แม้จะยังไม่ถึงขั้นปัญญาก็ตาม

พอจิตมีความสงบ ซึ่งควรจะพิจารณาแยกแยะตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้ว่า สมาธิปริภาวิตา ปญญา มหปุผลา โหติ มหานิสสา ปัญญาเมื่อมีสมาธิเป็นเครื่องหนุนแล้ว ย่อมดำเนินตนได้ด้วยความปลอดภัย สะดวกและแกล้งล้าว่องไว เมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายมีกายคตาเป็นสำคัญ คือกายของเรา กายภายในกายภายนอก กายเขากายเรา กายสัตว์กายบุคคล พิจารณาแยกแยะออกได้หลายแขนงออกได้หลายอุบาย ตามแต่ปัญญาที่จะพิจารณาให้แยกคายไปในทางใด ส่วนมากมักจะแยกแยะออกไปในทางด้านอสุภะ คือความไม่สวยไม่งาม มีเพียงหนังหุ้มอยู่เท่านั้น เมื่อปัญญาได้ส่องทะลุเข้าไปย่อมเห็นความจริง ตามที่มีอยู่ในร่างกายทุกส่วนได้โดยลำดับ และได้อย่างชัดเจน นี้เรียกว่าปัญญา คำว่าศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ก็ไปตาม ๆ กันในพละ ๕ นี้

ในขั้นต่อไปก็พิจารณาเป็นไตรลักษณ์ โดยเป็นหลักธรรมชาติของใจ หากมีความถนัด หากมีความสะอาดความสว่างที่จะพิจารณาเป็นวรรคเป็นตอนไปในเรื่องของไตรลักษณ์ จะเป็นไตรลักษณ์ใดก็ตามอันเป็นเรื่องของปัญญาด้วยกัน เมื่อปัญญาได้สอด

แทรกลงไปตรงไหน ความจอมปลอมที่กิเลสปักเสียบเอาไว้ เช่นว่าเป็นของสวยของงามเป็นต้น ปัญญาจะพังทลายเข้าไปหมด เพราะนี่เป็นของปลอมล้วน ๆ

แม้เราคิดดูด้วยสามัญสำนึกเรา เราก็ค้านคำว่าอสุภะนี้ไม่ได้ เพราะไม่สวยไม่งามอันใดเลย หนึ่งสวยที่ตรงไหน เนื้อสวยที่ตรงไหน เอ็น กระดูก สวยที่ตรงไหน ม้าม หัวใจ ตับ ปอด พังผืด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า สวยงามที่ตรงไหน นี่เพียงในสามัญสำนึกเราเราก็ค้านไม่ได้ เป็นแต่เพียงว่ากิเลสมีอำนาจเหนือกว่า ถึงไม่สวยไม่งามเท่าไรกิเลสก็บอกว่าสวยว่างาม ก็จำต้องถูกมันจุดลากไปจนได้ นี่ละเราติดเพราะความจุดลากของกิเลส แม้ปลอมกิเลสพาวาจริงเราก็ว่าจริง ทีนี้ปัญญาสอดแทรกเข้าไป ๆ จนกลายเป็นเรื่องปัญญาพังทลายสิ่งจอมปลอมทั้งหลาย เหลือแต่ความจริงล้วน ๆ ในขั้นนี้คืออสุภะอสุภังเต็มหมดทั้งตัว ไม่ว่าจะหญิงชายสัตว์บุคคลมีสภาพเช่นเดียวกันนี้หมด

จากนั้นแยกแยะออกไปเป็น อนิจจัง ความแปรสภาพ ทุกข์ บีบคั้นอยู่ทั้งวันทั้งคืนไม่ว่าส่วนร่างกายและจิตใจสงสัยที่ตรงไหน คำว่าทุกข์ก็เห็นอยู่ชัด ๆ คำว่าแปรสภาพก็เห็นอยู่ชัด ๆ อนัตตา ผมนั้นหรือเป็นเรา ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก นั้นหรือเป็นเรา แล้วรวมแล้วสิ่งเหล่านี้เป็นธาตุดิน ดินนั้นหรือเป็นเรา น้ำนั้นหรือเป็นเรา เรานั้นหรือเป็นน้ำ เป็นดิน ลมนั้นหรือเป็นเรา ไฟนั้นหรือเป็นเรา หรือเรานั้นหรือเป็นไฟเป็นลม ไฟก็รู้ชัด ๆ ว่าไฟอยู่แล้ว ลมก็รู้ว่าลมอยู่แล้ว มาเป็นเราได้อย่างไร ดินน้ำ ก็รู้ว่าดินว่าน้ำอยู่แล้ว อย่างตามท้องนาเรามองไปชิมมาเป็นเราได้อย่างไร ก็น้ำ ดินเหยียบย่างไปมาอยู่ที่นี่ ก็เป็นดินเห็นชัด ๆ อยู่แล้ว เป็นเราได้อย่างไร เป็นของเราได้อย่างไร แล้วดินน้ำลมไฟในร่างกายของเรานี้ก็เป็นดินน้ำลมไฟเช่นเดียวกับภายนอกนั้น มันแปลกต่างกันตรงไหน จึงจะมาขัดมาแย้งความจริงถือว่าเป็นเราเป็นของเราได้

ปัญญาแทรกลงไปจนกระทั่งเห็นแจ้งประจักษ์ภายในใจแล้วจะไม่ปล่อยได้อย่างไร ก็ดินน้ำลมไฟ คำว่าเราว่าของเรานั้นเป็นเรื่องของกิเลสมันบังคับเฉย ๆ แต่อำนาจแห่งความจริงแทรกเข้าไป ๆ จนกระทั่งพังทลายความจอมปลอมนี้ออกได้แล้วใจก็ปล่อยวางได้ นี่ละเรียกว่าปัญญา

เมื่อจิตได้ก้าวเข้ามาสู่ขั้นเหล่านี้แล้ว เรื่องที่ว่าจิตเป็นภาชนะของกิเลสโดยสิ้นเชิงก็กลายเป็นภาชนะของธรรมแทรกเข้าไปแล้ว ไม่มีแต่กิเลสประเภทที่ผลิตความทุกข์บีบคั้นหัวใจเราโดยถ่ายเดียว ยังมีประเภทแห่งธรรมบีบคั้นกิเลสให้แตกกระจายไปอีกเช่นเดียวกัน และกลายเป็นจิตที่ทรงอรรถทรงธรรมขึ้นมาโดยลำดับลำดับ

เมื่อการพิจารณาไม่หยุดไม่ถอยตามหลักธรรมชาติที่กล่าวมาแล้วนี้ คืออยู่ในวงไตรลักษณ์หรืออสุภะอสุภังซึ่งเป็นการถูกต้องดีงาม อันเป็นอุบายวิธีการทำลายความ

จอมปลอมของกิเลสที่มันปักเสียบเอาไว้หมดทั้งเนื้อทั้งตัวนี้ ให้ขาดสะบั้นลงไปโดยลำดับลำดับ จิตย่อมถอยตัวเข้ามาไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่สำคัญว่านั่นเป็นเราเป็นของเรา สิ่งใดเป็นความจริงอย่างไรก็ทราบชัดและรู้ตามเป็นจริงของมันอย่างนั้น เช่น เป็นต้นเป็นน้ำเป็นลมเป็นไฟ ก็ไม่คัดค้านไม่ขัดแย้ง เพราะเป็นความจริงล้วน ๆ แล้วด้วยปัญญา จิตก็ไม่ไปแตะไปต้องไม่ไปยึดไปถือ ไม่ไปแบกไปหามด้วยอำนาจของอุปาทานเหมือนแต่ก่อน ถอนตัวเข้ามาด้วยความรู้แจ้งเห็นจริงอย่างนี้ จิตก็เป็นจิตที่ทรงอรรถทรงธรรม หรือว่าทรงมรรคทรงผลขึ้นมาเป็นขั้น ๆ ตอน ๆ กิเลสก็เสื่อมลงไป ที่เคยฝังจมอยู่ภายในจิตก็ถูกกำจัดออกไปด้วยสติธรรมปัญญาธรรมเป็นสำคัญ นี่ละจิตที่ทรงมรรคทรงผลคือทรงอรรถทรงธรรม ทรงด้วยวิธีการอย่างนี้

การทรงกิเลสก็มีวิธีการอันหนึ่งที่กิเลสพาให้ทรงพาให้แบกให้หาม เป็นอุบายของกิเลสแต่ละประเภท ๆ เสี้ยมสอนให้เราหลงเคลิ้มไปตาม เพราะฉะนั้นการเชื่อกิเลสจึงเชื่อได้ง่ายยิ่งกว่าธรรมในขั้นเริ่มแรก ครั้นต่อมาถึงขั้นปัญญาดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ความเชื่อธรรมเชื่อได้ง่าย ความเชื่อกิเลสเชื่อได้ยาก และเห็นกิเลสเป็นภัยด้วย มีการระมัดระวังและต่อสู้ขับไล่กิเลสอยู่เป็นประจำในหลักแห่งความเพียรของผู้เห็นภัยนี้ด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นกิเลสจะมาสนิทติดพันกับเราได้อย่างไร เมื่อเราไม่ได้มีความสนิทติดจมกับกิเลส กิเลสย่อมจะจางออกไป ธรรมที่เป็นที่สนิทติดใจฝากเป็นฝากตายของเราก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนแล้ว

เมื่อธรรมปรากฏขึ้นมาภายในใจ ไม่ได้สร้างความทุกข์ความลำบากให้เราเลย มีแต่สร้างความสุขความเย็นใจความสบายขึ้นภายในใจโดยลำดับลำดับ ตรงกันข้ามกับกิเลส เรียกว่าร้อยเปอร์เซ็นต์สวนทางกัน กิเลสมีมากมีน้อยสร้างแต่ความทุกข์บีบคั้นจิตใจเรา ธรรมมีมากมีน้อยสร้างแต่ความสุขความเย็นใจความสบายให้จิตใจ นี่แหละเป็นคู่แข่งกันเห็นได้อย่างชัด ๆ ภายในจิตดวงเดียวระหว่างกิเลสเป็นผู้ผลิตงานขึ้นมา ผลของกิเลสผลิตขึ้นมาเป็นอย่างไร ธรรมเป็นผู้ผลิตงานขึ้นมาผลของธรรมเป็นอย่างไร ในจิตดวงเดียวเป็นผู้สัมผัสสัมพันธ์ธรรมและกิเลสย่อมทราบได้อย่างชัดเจน จึงสนุกคัดเลือกเรื่องของกิเลสกับเรื่องของธรรมได้ด้วยปัญญาของตนโดยไม่มีความนอนใจ นี่ละท่านผู้ทรงมรรคทรงผลท่านทรงไปโดยลำดับลำดับอย่างนี้

จนสุดท้ายปัญญาแทรกเข้าไปหมด ไม่ว่าจะรูปร่างทุกสัณฐานทุกส่วน รู้เห็นตามเป็นจริงด้วยปัญญาแล้ว ปล่อยวางไว้ตามสภาพแห่งความจริงของมัน ไม่ว่าจะเป็นส่วน ทุกข์ อนิจจัง อนัตตา หรือว่าเป็นอสุภะอสุภัง เห็นตามความเป็นจริงทั้งสิ้นแล้วปล่อยวางไม่ยึดถือโดยประการทั้งปวง นี่เป็นส่วนหยาบคือรูปธรรม

ส่วนนามธรรมท่านกล่าวไว้ว่าขั้น ๔ เวทนา ความสุข ความทุกข์ เจย ๆ ซึ่งมีได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ สัญญาคือความจำได้หมายรู้ สังขารคือความคิดความปรุงภายในใจ วิญญาณความรับทราบ ในขณะที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย สัมผัสสัมพันธ์กับสิ่งภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้มีแต่ความเกิดขึ้นแล้วดับไป ๆ และเป็นไปตามความจริงของมัน ไม่ว่าจะสุขว่าทุกข์เกิดขึ้นดับไปด้วยกันทั้งนั้น ท่านจึงเรียกว่า เวทนา อนิจจา หรือ เวทนา อนตฺตา นั้นยึดได้ยังไง มันหมุนตัวของมันอยู่ด้วยความแปรสภาพตลอดเวลา อนตฺตา ก็บอกชัดเจนแล้วว่าอย่ายุ่งอย่ายึด กงจักรทั้งมวลเขาเดินอยู่ตามสภาพของเขาโดยธรรมชาติของเขาเอง เราอย่าหลงอย่าเข้าไปสำคัญให้เป็นแง่ต่าง ๆ ไปจากธรรมชาติเดิมของเขา คือ อนตฺตา โดยแท้ ปัญญาจึงหยั่งทราบในสิ่งเหล่านี้ตามความเป็นจริงแล้วปล่อย

ขั้นที่ห้าซึ่งใจเป็นผู้รับผิดชอบ ใจเป็นผู้ยึดถือ ใจเป็นผู้สำคัญมั่นหมายและแบกหามว่าเป็นเราเป็นของเราโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัวมาตั้งแต่วันเกิด จนกระทั่งถึงวันปัญญาแยกกายขึ้นมาโดยลำดับและปัญญาแทงทะลุไปหมด ก็เห็นได้อย่างชัดเจนว่าต่างกันอย่างไบบ้างที่นี่ ขั้นที่ห้าขั้นอันนี้แล ใจก็ใจดวงนี้แล แต่ความรู้ของใจที่รอบคอบต่อขั้นนี้ มีต่างกันอยู่มากกับความรู้ของใจแต่ก่อน ซึ่งไม่เคยได้พิจารณาตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาเลย นี่ท่านเรียกว่ากึ่งก้านสาขาของกิเลสของกองทุกข์ที่ใจเป็นผู้แบกหามแต่ผู้เดียว รวมลงไปก็คือจิตตวิชชา

เมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นที่หลบซ่อน เป็นที่ทำงานแสวงหาผลรายได้สำหรับกิเลส ได้ถูกปัญญาทำลายสะบั้นหักแหลกไปหมดแล้ว ตัววิชชาไม่มีที่หลบที่ซ่อนจึงหัดตัวเข้าไปสู่จิต ปัญญาซึ่งเคยรู้จริงเห็นแจ้งหยั่งเข้าไปสู่จิตที่มีพิษภัยฝังจมอยู่ภายในนั้น ทำไมจะไม่รู้ทำไมจะไม่เห็น คำว่าวิชชาก็คือยอดแห่งสมมุติหรือยอดของกิเลส มหาสติมหาปัญญาก็คือยอดแห่งปฏิบัติฝ่ายมรรคแทงทะลุกันจนได้ จนวิชชากระจายไปหมด ถ้าเรียกว่าผุยผงก็เลยผุยผงไปแล้ว ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ภายในใจเลย ใจดวงนั้นแลที่วิชชาไปปราศแล้วนั้น เป็นใจที่ทรงมรรคทรงผลเต็มสัดเต็มส่วนเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย สนฺทิฎฐิโก ผู้รู้ผู้เห็นนั้นจะเห็นประจักษ์ด้วยการปฏิบัติของตน

ธรรมที่กล่าวมาเหล่านี้ครีล้าสมัยไปแล้วหรือ ถ้าไม่ใช่กิเลสมันกล่อมว่าธรรมนั้นครีนั้นล้าสมัย กิเลสมันทันสมัย มันผลิตทุกข์ให้สัตว์โลกได้รับความทุกข์ความทรมานมาเท่าไรก็ไม่วันคืน ไม่มีวันเห็นโทษ เพราะกิเลสมันทันสมัย แม้ธรรมมันก็กีดกันปิดบังไว้หมดเสียไม่ให้สัตว์โลกทั้งหลายได้เห็น

ตามหลักความจริงแล้วกิเลสมันหยาบที่สุด ธรรมประเสริฐสุด นั้นสวนทางกัน ร้อยเปอร์เซ็นต์ ธรรมชาติหนึ่งเลวร้อยเปอร์เซ็นต์ ธรรมชาติหนึ่งประเสริฐร้อยเปอร์เซ็นต์ ยิ่งถูกกิเลสปิดกั้นไว้หมดไม่ให้เชื่อ ไม่ให้รู้ไม่เห็น ไม่ให้เสาะไม่ให้แสวง ให้เสาะให้แสวงให้เชื่อให้ทำตามกลอุบายของมันถ่ายเดียวเท่านั้น มันจึงเป็นผู้ครองจิตใจของสัตว์โลกจนหาทางออกไม่ได้ ตายแล้วเกิดเล่า ก็เช่นเดียวกับจุงคนตาบอดไปสถานที่นั้นที่นั่นแล จุงไปไหนก็ไปเถอะ ของเก่าของใหม่เคยไปมาแล้วก็ครั้งก็ทน คนตาบอดนั้นจะทราบไม่ได้เลยเพราะตาไม่เห็น จุงเหยียบย่ำไปมาในสถานที่เก่า ๆ นั้นก็ร้อยที่พันครั้งก็ไม่มีโอกาสได้รู้ว่า สถานที่เหล่านี้ได้เคยมาแล้วได้เคยเห็นแล้ว เห็นยังงี้ก็ตาบอดจะเห็นได้ยังไงจะรู้ได้ยังไง ก็ใจมันบอดด้วยนี่ เพราะตาปิดเสียมันก็มองไม่เห็น

นี่แหละการเกิดแก่เจ็บตายของสัตว์โลก เคยเกิดแก่เจ็บตายมาก็ภพที่ชาติ ก็ทำนองเดียวกันกับคนตาบอดท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ นั้นแล เหมือนเป็นของใหม่ไปอยู่เรื่อย ๆ ใจที่ถูกอวิชชาปิดบังหุ้มห่อไว้ให้ไปด้วยความมืดบอด จึงไม่สามารถที่จะทราบได้ว่าภพนี้ภพเก่าภพนั้นภพใหม่ เราเคยเกิดมาแล้วในภพนั้นชาตินี้เป็นสัตว์เป็นบุคคล หรือไปเกิดในภพใด ๆ ก็ตามหาทางทราบไม่ได้ เพราะไปด้วยความมืดบอดมีอวิชชาเป็นผู้ปิดบังไว้ นี่แหละมันจึงกล่อมเข้าไปอีกว่าตายแล้วสูญ มีแต่กลมายาของอวิชชาทั้งนั้น บาปไม่มี บุญไม่มี นรกไม่มี สวรรค์ไม่มี ล้วนแล้วแต่กลอุบายของอวิชชาซึ่งเป็นข้าศึกต่อธรรมลบล้างธรรมมาเป็นประจำ

ผู้ปฏิบัติถ้าไม่ทราบเรื่องของอวิชชา ไม่ทราบเรื่องของกิเลส จะทราบเรื่องอะไรก็ธรรมเป็นสิ่งที่ทราบสิ่งเหล่านี้อย่างแท้จริงอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าก่อนจะสอนธรรมแก่โลก พระองค์ได้ทราบความจริงด้วยการปฏิบัติ ทราบหมดเรื่องของกิเลสประเภทต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุให้พาเกิดแก่เจ็บตายในวัฏสงสารมานาน้อยเพียงไร พระญาณหยั่งทราบแทงทะลุไปหมด กิเลสสลายตัวไปจากพระทัย เป็นพระทัยที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ มองทะลุรุปรังไปหมด เช่นเดียวกับอวกาศของจิต เว้งว่างไม่มีอะไรมาปิดบังหุ้มห่อได้ ยิ่งทำให้รู้ได้ชัดว่าที่ถูกกีดกันที่ถูกปิดบังหุ้มห่อ ไม่สะดวกสบายในการคิดการรู้การเห็น ก็เพราะกิเลสเท่านั้นเป็นผู้ปิดบังกีดขวางเอาไว้ เมื่อกิเลสบรรลัลงไปเสียเท่านั้น ไม่มีอะไรที่จะเว้งว่างยิ่งกว่าจิตที่เป็นอิสระเสรีเต็มที่ ไม่มีอะไรมาบังคับกีดขวางได้อีก

นี่แหละเหตุที่พระพุทธเจ้าจะทรงทราบได้ชัดถึงเรื่องบาปก็ดี บุญก็ดี นรกก็ดี สวรรค์ก็ดี และทราบกลมายาของกิเลสที่เคยหลอกลวงโลกมานาน ในอุบายเหล่านี้ อย่างประจักษ์พระทัย จึงได้รื้อฟื้นความจริงนี้ขึ้นมา ในขณะเดียวกันก็เหมือนกับว่าประจานหน้าของกิเลสตัวตมตุนหลอกลวงสัตว์โลกนี้ให้โลกทั้งหลายได้เห็น โดยแสดงว่าบาปมีนะ บุญมีนะ นรกมี สวรรค์มี นิพพานมี ให้ละบาปนะ ให้บำเพ็ญบุญนะ ให้

บำเพ็ญคุณงามความดีให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ถ้าอยากหลุดพ้นจากทุกข์ถึงพระนิพพาน ประกาศให้โลกรู้ได้เห็นด้วยพระจักขุญาณ เห็นอย่างแท้จริงไม่ได้ต้นเดาในสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น

นี่ละใจที่ทรงมรรคทรงผลแล้ว แสดงเรื่องมรรคเรื่องผลทำไมจะแสดงไม่ได้ ใจที่เคยจมอยู่กับกิเลสและถอนตัวออกจากกิเลสแล้ว ทำไมจะแสดงเรื่องของกิเลสไม่ได้ ต้องแสดงได้อย่างเต็มภูมิ ใจที่ทรงอรรถทรงธรรมเต็มเม็ดเต็มหน่วยแล้ว ทำไมจะไม่แสดงเรื่องมรรคเรื่องผลเรื่องอรรถเรื่องธรรมได้เต็มหัวใจเล่า ก็รู้ด้วยตัวเองเห็นด้วยตัวเอง ทั้งกิเลสบาปกรรมต่าง ๆ ทั้งมรรคผลนิพพานประจักษ์ใจอยู่แล้วด้วยกัน คลังนี้เป็นทั้งคลังกิเลสด้วย จะแสดงเรื่องของกิเลสประเภทต่าง ๆ ไม่ได้อย่างไร และจิตนี้ได้กลายมาเป็นคลังแห่งธรรมโดยสมบูรณ์แล้ว จะไม่แสดงเรื่องอรรถเรื่องธรรมให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยได้อย่างไร ต้องแสดงได้อย่างเต็มภูมิไม่สงสัย นี่จึงว่าธรรมสด ๆ ร้อน ๆ

คำว่าธรรมมีอยู่ที่ให้ฟังทราบว่ามีสิ่งใดในอวัยวะของเราจะสามารถสัมผัสสัมพันธ์ธรรม ตั้งแต่ธรรมพื้น ๆ ขึ้นไปจนกระทั่งถึงวิมุตติธรรมได้ ตาสามารถเห็น ตั้งแต่รูปหรือสีแสงต่าง ๆ เท่านั้น นี้อวัยวะของตาก็เพียงเท่านั้น หูเป็นอวัยวะไปในทางเสียง จมูกไปทางกลิ่น ลิ้นไปทางรส กายไปทางสัมผัสเย็นร้อนอ่อนแข็ง ได้เพียงเท่านั้น ไม่ได้สัมผัสไม่ได้ละเอียดแหลมคม ไม่ได้ซาบซึ้ง ไม่ได้กว้างขวางอะไรเหมือนใจเลย แต่ใจนี้สามารถหมด เพราะฉะนั้นใจจึงเป็นภาชนะที่เหมาะสมอย่างยิ่ง และสามารถสัมผัสสัมพันธ์ธรรมได้ ตั้งแต่ขั้นพื้น ๆ เช่นสมาธิธรรม ทุกขั้นของสมาธิ ปัญญาธรรม ทุกขั้นของปัญญา จิตจะเป็นผู้สัมผัสเอง เป็นผู้รู้ผู้เห็นเอง จนกระทั่งถึงปัญญาชั้นละเอียดสุด ท่านเรียกในสมัยพุทธกาลว่ามหาสติมหาปัญญา ใจก็เป็นมหาสติมหาปัญญาเสียเอง จนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น

อ้าว ความบริสุทธิ์เป็นอย่างไร ใจเป็นผู้สัมผัสสัมพันธ์เสียเอง ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น ใจเป็นผู้จะรับทราบ เป็นภาชนะ เป็นที่สถิตอยู่แห่งธรรมทั้งหลาย ตั้งแต่พื้น ๆ แห่งธรรมจนกระทั่งวิมุตติธรรม จะนอกเหนือจากใจนี้ไปไม่ได้ ใจไม่มีคำว่าอดีตอนาคต ใจไม่มีคำว่าล้าสมัย รู้อยู่ตลอดมาและตลอดไป เมื่อใจได้ถึงขั้นบริสุทธิ์แล้วจะมีอดีตอนาคตที่ไหน และตามธรรมชาติของจิตและกิเลสฝังจมอยู่ภายในตัวเองให้เกิดแก่เจ็บตายอยู่ ก็ไม่ปรากฏว่าจิตนี้ได้ตายได้หนีหายไปเหมือนกับอวัยวะทั้งหลายเลย เป็นธรรมชาติที่ยืนโรงอยู่อย่างนั้นในภพชาติต่าง ๆ กิเลสก็เหยียบอยู่บนหัวใจนั้นแล ให้ไปเกิดที่นั่นที่นี้ และก็กิเลสนั้นแลเป็นผู้ปฏิเสธว่าตายแล้ว สูญ ๆ

มันแก่งไทม์อบายของกิเลส มันเหยียบย่ำอยู่บนหัวใจ แล้วก็จุดลากหัวใจหรือเหยียบย่ำหัวใจนั้นแลให้ไปเกิดที่นั่นที่นี้ ผลักไสหัวใจนั้นแลให้ไปเกิดในสถานที่ต่าง ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ หรือสูง ๆ ต่ำ ๆ แต่แล้วมันก็บอกว่าตายแล้วสูญนะ การที่เกิดในที่สูง ๆ ต่ำ ๆ เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้าง ก็เพราะอำนาจแห่งบาปแห่งบุญ มันก็บอกว่าบาปไม่มี บุญไม่มี นั้น ทั้ง ๆ ที่เกิดอยู่ไม่หยุดไม่ถอยมันก็บอกว่าตายแล้วสูญเห็นไหม ฟังชื่อบายของกิเลสแหลมคมขนาดไหน

มีพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้น ที่จะเปิดหน้ากากมันขึ้นมาได้อย่างเต็มโคตรแซ่ของมัน นอกนั้นยากลำบากมากที่จะทราบ ต้องยอมให้มันกล่อม แต่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์แล้วไม่มีทางยอม เปิดหน้ากากมันขึ้นมาให้หมด ความชั่วช้าลามกของมันที่เคยหลอกลวงตมตุนสัตว์โลกบีบบังคับสัตว์โลกมา ได้รับความทุกข์ความทรมานมากน้อยเพียงไร มีพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้นจะเป็นผู้รู้ผู้เห็นจะเป็นผู้ทำลายมัน และเป็นผู้แสดงเรื่องของมันตลอดถึงเรื่องมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นของมีอยู่ดั้งเดิมให้โลกทั้งหลายได้เห็นได้รู้ นั่นแหละความแหลมคมของกิเลส มันอยู่บนหัวใจแท้ ๆ พาไปเกิดที่นั่นที่นี้ไม่หยุดไม่ถอย ยังกล้าปฏิเสธได้ว่าตายแล้วสูญ มันลอกถนัดดีไหม

อ้าว สมมุติว่าเราจะย้อนลูกศรกัน ถ้าหากว่าตายแล้วสูญจริง ๆ กิเลสมันอยู่กับอะไรกิเลสถึงไม่บรรลัยถึงไม่สูญ ก็มันมีที่อยู่มีที่อาศัยอยู่นี่มันถึงไม่สูญ..กิเลส มันอาศัยจิตบังคับจิต มันอยู่บนหัวใจมันบังคับหัวใจ ให้พาไปเกิดในที่ต่าง ๆ แต่ก็บอกว่าตายแล้วสูญ ที่นับทเวลาสติปัญญาธรรมได้เกรียงไกรเต็มที่แล้ว ฟาดฟันหั่นแหลกตัวมันเองซึ่งอยู่บนหัวใจนั้นให้พังทลายลงไปแล้ว จิตนี้สูญไหม นั่น ถ้าสูญเอาอะไรมาบริสุทธิ์ ก็มีกิเลสเท่านั้นเป็นผู้โกหกโลกว่าตายแล้วสูญ มันก็เห็นได้ชัด บริสุทธิ์แล้วยังรู้ชัดว่าใจนี้สูญที่ไหน นี่ท่านจึงว่า นิพพานันิ ปรหม์ สุขิ พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นั่น ถ้าจิตสูญแล้วเอาอะไรมาเป็นสุขอย่างยิ่งละ นี่เห็นได้อย่างชัดเจน

นี่ละผู้จะทรงมรรคทรงผล ต้องเป็นผู้หนักแน่นต่ออรรถต่อธรรม ต่อการบำเพ็ญของตน ยิ่งกว่าสิ่งทั้งหลายที่เคยกล่าวแล้วเบื้องต้น ซึ่งเราก็เคยได้สัมผัสสัมพันธ์มาแล้ว เคยติดจมนมาแล้วไม่เคยมีความอึดพอ เอาธรรมเข้าไปเป็นยาเบื่อมันซิ ให้ได้เห็นความอึดพอของกิเลสเสียบ้าง กิเลสเคยฟุ้งชานรำคาญสร้างความทุกข์ความลำบากให้เราเล็กน้อยเพียงไร พอจิตเป็นสมาธิมีความสงบเย็นขึ้นมา ก็เป็นยาเบื่อความฟุ้งชาน กลายเป็นใจที่สงบขึ้นมา ความโง่เขลาเบาปัญญาที่ฝังอยู่ภายในใจจนไม่มีวันอึดพอ ก็เอาปัญญากระจายเข้าไปพังทลายลงไป เป็นยาเบื่อความโง่เขลาเบาปัญญานั้น กลายเป็นความฉลาดรอบตัวขึ้นมาภายในใจ ใจที่เคยทรงกิเลสว่าเป็นตัวมรรคตัวผลอันวิเศษตาม

ความเสกสรรของมัน ถ้าเอาสติปัญญาที่ทันสมัยฟาดฟันหันแหลกลงไป กลายเป็นยาเบื่อกิเลสทั้งหลายให้พินาศฉิบหายตายไปจากใจ กลายเป็นใจที่บริสุทธิ์ล้วน ๆ ขึ้นมาชื่อนั่นคู่ปรับกันนี้ ยาเบื่อกิเลสมี ไม่มีแต่กิเลสเบื่อธรรมเบื่อเราโดยถ่ายเดียว ธรรมเรายังมี ธรรมพระพุทธเจ้าเอามาเบื่อกิเลสให้พังทลายลงไปซิ

ที่นี่ไม่ต้องบอกว่าทรงมรรคหรือไม่ทรงมรรค ทรงผลหรือไม่ทรงผล สนทสิฏฐิโก แปลว่า ผู้ปฏิบัติพึงรู้เองเห็นเอง พระองค์ไม่ได้ผูกขาด มอบไว้กับผู้ปฏิบัติทุกรูปทุกนามไป สมัยใด ๆ ไม่สำคัญ เป็นธรรมที่ทันสมัย เป็นมัชฌิมาธรรม คือเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา อยู่ในท่ามกลางแห่งมรรคแห่งความชอบธรรมอยู่เสมอ นั่นละจึงว่ามัชฌิมาปฏิบัติ เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับกิเลสมันก็เป็นมัชฌิมาของมันเหมือนกัน ไม่เคยเร็วเคยแหลม...กิเลส ยิ่งสมัยใดที่ศาสนาไม่มีกิเลสยิ่งรุ่งเรืองกิเลสยิ่งเรื่องอำนาจ มีฤทธิ์มีเดชบังคับจิตใจของสัตว์โลกให้เป็นฟืนเป็นไฟไปหมด เพราะไม่มีน้ำดับไฟคือธรรม เมื่อธรรมได้เรื่องอำนาจขึ้นมากิเลสก็พังทลายลงไปเช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้นจงพยายามสั่งสมธรรมอบรมธรรมด้วยความเข้มแข็ง ให้ได้พังกิเลสลงไปจากใจ ตัวปลิ้นปล้อนหลอกลวงนี้มันสำคัญมาก เอาให้ตี มันสวมรอยได้ทุกกระยะนะ ก้าวไปมันสวมรอย ๆ ในวงความเพียรของเรานั้นแล มันแหลมขนาดนั้นคมขนาดนั้นแหละ เมื่อถึงขั้นสติปัญญาที่เกรียงไกรแล้วจะรู้กลมายาของกิเลสไปโดยลำดับลำดับจนกระทั่งรู้ตลอดทั่วถึงแล้วพังทลายลงไปไม่มีอะไรเหลือภายในใจเลย นั่นที่นี้อยู่ที่ไหนก็อยู่เถอะ คำว่ากาลสถานที่ภพชาติต่าง ๆ หมดปัญหาโดยสิ้นเชิง เพราะกิเลสเป็นตัวสร้างปัญหาต่างหาก ธรรมท่านไม่ได้สร้างปัญหา กิเลสมีมากมีน้อยเป็นตัวสร้างปัญหาให้เกิดความยุ่งยากวุ่นวายขึ้นมา ของมีจริงมันก็บอกไม่มี นั่นมันสร้างปัญหาขึ้นมา การเกิดแก่เจ็บตายก็เพราะอำนาจของมันพาให้เกิดแก่เจ็บตาย แล้วมันก็ปฏิเสธว่าตายแล้วสูญ นี่มันก็สร้างปัญหาขึ้นมา

กิเลสจึงเป็นตัวสร้างปัญหาล้วน ๆ ธรรมเป็นผู้สังหารปัญหาภายในใจ จนกระทั่งกิเลสหมดไปปัญหาก็หมดภายในใจ แล้วอยู่ไหนอยู่เถอะ อยู่ไหนก็เหมือนได้เฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา

พุทธะแท้คืออะไร ศาสดาองค์เอกแท้คืออะไร ก็คือความบริสุทธิ์ของใจนี้แล ความบริสุทธิ์ของเราเป็นอย่างไร สงสัยพระพุทธเจ้าทำไม สงสัยพระสาวกทำไม เป็นความจริงอันเดียวกัน นั่น แล้วมีอดีตอนาคตที่ตรงไหน ความจริงเหมือนกัน นั่นลงที่ตรงนี้ นี่ละเรียกว่าจิตที่ทรงมรรคทรงผลด้วยการปฏิบัติ ขอให้ทุกท่านได้ตั้งหน้าตั้งตาฝึกปฏิบัติ อย่าคุ่นอย่าเคยชินกับสิ่งใดยิ่งกว่าอรรถกถาธรรม นี่เป็นทางดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ ขอให้จำเอาไว้

ได้สอนอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มอรรถเต็มธรรม เต็มสติกำลังความสามารถ เรื่อยมา การสอนหมู่สอนเพื่อนผมสอนด้วยความจงใจจริง ๆ ขอให้เห็นใจ และการสอนนี้ไม่ใช่คุุหนา ครูอาจารย์ทุก ๆ องค์ไม่ใช่เราจะสนิทใจทุก ๆ องค์ไปนะ มันก็ขึ้นอยู่กับอำนาจสาขานาบุญญาภิสมภาร หรือความฉลาดลึกตื้นหนาบางต่างกันนั้นแล จะสอนให้ถูกต้องแม่นยำทุกอย่าง ให้เป็นที่สะดุดใจและเป็นที่เหมาะสมกับใจหาที่ค้ำไม้ได้มีมีน้อยมาก เพราะเหตุไร อันนี้ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ความฉลาด คือความรู้ความเห็น ความเป็นของใจของผู้แสดงอีกเช่นเดียวกัน รู้ชั้นไหนก็แสดงได้ชั้นนั้นเต็มภูมิ เช่นรู้สมาธิก็แสดงสมาธิได้อย่างเต็มภูมิ แต่แสดงเรื่องปัญญาในทางภาคปฏิบัติไม่ได้ รู้ปัญญาเต็มภูมิทำไมจะไม่สอนเรื่องปัญญาเต็มภูมิ และพูดสอนเรื่องมรรคผลนิพพานได้เต็มภูมิเล่า นี่ชี้สำคัญ

จงพยายามสอนเราให้ได้ เมื่อได้อุบายจากครูอาจารย์ไปแล้ว สอนเราให้จริง ให้แจ้ง เอาให้กิเลสพังทลายลงไปจากหัวใจดูซิว่าเป็นยังงไรพระพุทเจ้า ศาสดาองค์นี้ โทกโลกหรือว่าเป็นศาสดาองค์เอกแท้ มันจะแท้ภายในใจของเราก่อน เมื่อแท้ภายในใจของเราแล้วยอมศาสดาราบเลย อยู่ไหนก็เฝ้าพระพุทเจ้าอยู่ตลอดเวลา นี้แลคือว่าผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเราตถาคต ได้แก่เห็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์นี้ซึ่งเป็นเหมือนกัน ฉะนั้นจึงให้พากันตั้งอกตั้งใจ

อย่าคุ่นอย่าเคยกับอะไร เดินบิณฑบาตก็ให้มีสติให้มีความเพียรไปตลอดสาย เคยพิจารณาอะไรให้ถือนั้นเป็นกิจเป็นการเป็นงานของตน ท่านจึงเรียกว่าบิณฑบาตเป็นวัตร คำว่าวัตรก็คือเครื่องแก้กิเลสถอนถอนกิเลสนั้นแล ไปแบบโลเลโลกเลก คิดโลเลโลกเลก เป็นเครื่องถอนกิเลสได้ยังงไร ให้คิดอย่างนี้ มีก็องค์ก็รายไปด้วยกัน ต่างคนต่างดูหัวใจตัวเอง นั้นแหละตัวภัยอยู่ตรงนั้น ตัวก่อเหตุอยู่ตรงนั้น ให้ดูตรงนั้นแก้กันตรงนั้น กิเลสอยู่ที่หัวใจ ธรรมจึงต้องแก้กันลงที่หัวใจ แก้ที่อื่นไม่ถูก อยู่ไหนให้เป็นตัวลำพังคนเดียว ให้รู้อยู่กับตัวเสมอ นี่ก็ยิ่งหมู่เพื่อนมามาก จำนวนมากมันจุ่นจ้าน ๆ อยู่แล้ว ผู้สอนอกจะแตก ขอให้พากันตั้งอกตั้งใจ อย่าให้มีเรื่องเจตนาให้เห็น เห็นไม่ได้เป็นอันขาด

เอาละการแสดงธรรมพอสมควร เหนื่อยแล้ว